

ლაურა გრიგოლაშვილი

დავით აღმაშენებელი და რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების კმბლისწერა

დავით IV ბაგრატიონს, 16 წლისა რომ ავიდა სამეფო ტახტზე, გაპარტახებული ქვეყანა ჩაბარდა. პიროვნულმა სიძლიერემ, შემართებამ, პოლიტიკურმა ადლიანობამ, სტრატეგიულმა ნიჭმა შეაძლებინა სული ჩაეღვა საქართველოსთვის. იგი სამშობლოს მთლიანობისა და სიძლიერის სიმბოლოდ იქცა ქართველთათვის.

დავით აღმაშენებლის მემკვიდრე წუხს, დავითის საქმეთა მაქებრად მხოლოდ ძველი რიტორები თუ გამოდგებიანო; არადა მან შეძლო მეფე-გვირგვინოსნის განუმეორებელი სახის შექმნა; აღწერა, შეაფასა დავითის საარაკო საქმე-გმირობანი და შეგვალწევინა მისი სულიერი სამყაროს ლაბირინთებშიც.

მემკვიდრის გარდა დიდი მეფის პიროვნებას ჩვენ წინაშე აცოცხლებს მისი „გალობანი სინანულისანი“, ანდერძები (1123 წლისა, შიომღვიმის მონასტრისადმი ბოძებული, და 1125 წლისა, რომელშიც აღბეჭდილია მეფის უკანასკნელი ნება) და სიტყვა, მიმართული მოლაშქრეებისადმი ბრძოლის წინ; მეფის ცხოვრების უაღრესად საინტერესო ეპიზოდზე მოგვითხრობს არსენ ბულმაისიძისძე; ბევრს რასმე მიგვანიშნებს დავითის ეპიტაფიაც; საინტერესოა ჩვენამდე მოღწეული გადმოცემებიც, მაგალითად, მისი პირადი მონაწილეობის თაობაზე გელათის ტაძრის მშენებლობაში; მრავლისმთქმელია შუა საუკუნეებში დასავლეთსა თუ აღმოსავლეთში შექმნილი ლეგენდები მეფე-მღვდელმთავარ იოანე-დავითზე – ევროპელი რაინდები ოცნებობდნენ, ძლევა მოსილ მეფე-ხუცესს მათთვისაც აღმოეჩინა დახმარებაო (1, 365-400)...

მიუხედავად იმისა, რომ დავით მეფის მიერ მოწვეული რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების ძეგლისწერა საფუძვლიანადაა შესწავლილი, ნაკლები ყურადღება ექცევა ძეგლისწერას დართულ ქებას, რომელიც აირეკლავს ეპოქის თვალთახედვას დიდი მეფის ღვაწლზე. მნიშვნელოვანია, რომ ქება შექმნილია დავითის მოღვაწეობის ღამის დასაწყის ეტაპზევე, ხოლო მეხოტბე ახერხებს შესაქმნისა და კაცობრიობის ისტორიის ფონზე სრულად წარმოაჩინოს მონუმენტური სახე მეფე-აღმაშენებლისა.

გვმართებს, თავიდანვე გავითვალისწინოთ დავით მეფის პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი სტრატეგიის თავისებურებანი. მან ღამის ერთდროულად დაიწყო ზრუნვა საქართველოს დაკარგული მხარეების დაბრუნებაზე, ერის ზნეობრივ განმტკიცებასა და ქართული სულიერი კულტურის აღორძინებაზე. ხმალომწველი მიუძღოდა ღამეებს და პირადი მაგალითით შთააგონებდა მეომრებს. ბრძოლები დაავიწყებინა ძლევა საკვირველით. ამ გამარჯვებათა შედეგია მაჰმადიანთა ტყვეობაში მყოფი თბილისის გათავისუფლება და სამეფო რეზიდენციის ქუთაისიდან ახალგამოცხადებულ დედაქალაქში გადმოტანა.

ქვეყნის აღმშენებელმა იცოდა, რომ სახელმწიფოს სიძლიერე მხოლოდ ტერიტორიულ მთლიანობას არ ეფუძნებოდა. აუცილებელი იყო ხალხის ერთი ზნეობითა და ერთი სულისკვეთებით შედუღება. ამიტომაც მოიწვია 1105 წელს რუის-ურბნისის საეკლესიო კრება, რომლის საკანონმდებლო ძეგლი ხალხის ზნეობრივ განახლებას ისახავდა მიზნად. ნიკო ურბნელის თქმით, „მართალია, ძეგლისწერა უფრო სასულიერო და საეკლესიო წესწილობას აპყრობს ყურადღებას, იგი უფრო ებრძვის ზნეობრივ სენს და უკანონობას, რომელიც სასულიერო წოდებაში იყო გავრცელებული, მაგრამ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ეს წოდება მჭიდროდ შეკავშირებული და შესისხლხორცებული იყო მთელს ერთან, სასულიერო წოდების წყლული და სენი მთელი ხალხის სენსა და წყლულს შეადგენდა. ამ მხრივ ძეგლისწერა საზოგადო კანონი და სჯული იყო მთელი ერისათვის“ (13). მისდამი სრული მორჩილება გამოხატა დავით აღმაშენებელმა თავის სინანულის საგალობელში, ანდერძებსა და უკანასკნელ ნებაში, დაკრძალულიყო გელათის ტაძრის კარიბჭესთან – მეფემ ერს თავმდაბლობისა და სულიერი სიდიადის ძეგლი დაუტოვა.

დავით აღმაშენებელმა ქვეყნის ინტელექტუალური ძალების გამოსაფხიზლებლად 40 ახალგაზრდა სწავლა-განათლების მისაღებად საბერძნეთში გაგზავნა. იღვწოდა საგანმანათლებლო კერების, როგორც

საზღვარგარეთული, ისე ადგილობრივი ეკლესია-მონასტრების, გასაძლიერებლად. ამ სულისკვეთებით შესდგომა ღვთისმშობლის დიდი ტაძრის შენებას. სწორედ გელათში დაარსდა აკადემია, რომელიც „წინამდებარე არს ყოვლისა აღმოსავლეთის მეორედ იერუსალიმად, სასწავლოდ ყოვლისა კეთილისა, მოძღურად სწავლულებისად. სხუად ათინად, ფრიად უაღრეს მისსა“ (10: 331).

განსწავლული, განათლებული, მუდამ ძიებაში მყოფი დავით აღმაშენებელი, ასე ბრძანებდა: „კაცთა მიმნიჭებელი პირველი სიმდიდრე წიგნთა მოძღვრებაა არსო“. როგორც დავითის მემატნიან გვამცნობს, მოუცლელი მეფის ყველაზე გადაუდებელი საქმე წიგნი იყო. კარგად იცნობდა ბერძნულ, არაბულ, სპარსულ მწერლობასა და კულტურას. ილია ჭავჭავაძის თქმით, „დავითი, თავდადებული მოყვარე თავისი ეროვნებისა და მართლმადიდებელი სარწმუნოებისა, დიდი პატივისმცემელი იყო სხვისი ეროვნებისა და სარწმუნოებისა. იმ დროში, როცა კაცი კაცს შესაჭმელადაც არ ჰზოგავდა, ამისთანა კაცთმოყვარული პატივისცემა სხვისი ეროვნებისა, სხვისი სარწმუნოებისა ნუთუ საკვირველი და საოცარი მაგალითი არ არის მე-12 საუკუნის კაცისაგან“ (12: 181).

დავითმა გამორჩეული ზედწოდება აღმაშენებელი დაიმსახურა, – კონოტაციებით მდიდარი, შინაარსობრივად უაღრესად დატვირთული ზედწოდება, რაზეც ყურადღება პირველად რევაზ სირაძემ გაამახვილა (9: 90-96). მისი გაგებით, დავითს ეს წოდება დაუპყვიდრდა იმიტომაც, რომ იგი საქართველოს სულიერი სიკეთით აღმშენებელი ანუ სიკეთით აღმავსებელი იყო. მართლაც, ძველი ქართული ტექსტების მიხედვით, აღმშენებანიშნავდა ა) შენება-აგებასაც, ბ) სიკეთით, სულიერებით აღვსებასაც, გ) განახლებასაც (7: 24).¹

რუის-ურბნისის საეკლესიო კრება დავით აღმაშენებლის პირადი ნებითა და მონაწილეობით გაიმართა ქართლის სანახევში. ძეგლისწერის ზედწარწერაში ვკითხულობთ: „ძეგლისწერა წმიდისა ღმრთივემკრებულისა კრებისა, რომელი შემოკრება ბრძანებითა კეთილად მსახურისა და ღმრთივე-დაცვულისა მეფისა ჩუენისა დავით აფხაზთა და ქართველთა, რანთა და კახთა მეფისადათა“ (2: 176).

კრებას თავმჯდომარეობდა ქართლის კათალიკოსი იოანე. ძეგლისწერაში ის წარმოჩენილია, როგორც „თავ და წინამძღვარ და პირ წმიდისა მის კრებისა“, „სიმშვედითაცა სულისა თა მიმსვავსებული მოსესია და მსვავსად დიდისა სამოელისსა წინამლოცველ ერისა და მცხებელი მადლით სრულყოფადთა იოანე ყოვლად ღირსი მთავარეპისკოპოსი – კათალიკოსი და ყოვლისა საქართველოდას დიდი მამამთავარი“ (2: 184). კრების მთავარი მდივანი კი ყოფილა არსენ იყალთოელი – მე-11 საუკუნის მეორე ნახევრისა და მე-12 საუკუნის პირველი ნახევრის მოღვაწე, ფილოსოფოსი, მწერალი, პიზნოგრაფი, მთარგმნელი; დავით აღმაშენებლის მემატნიანის თქმით, „მეცნიერი ბერძენთა და ქართველთა ენათა, განმანათლებელი ყოველთა ეკლესიათა“ (10: 356), მანგანის სახელგანთქმულ აკადემიაში განსწავლული, ეგრემ მცირეს დამოწაფებული, დავით აღმაშენებლის სულიერი მოძღვარი, ჩვენში ახალი კულტურული ეპოქის ერთ-ერთი შემოქმედი.²

რუის-ურბნისის ძეგლისწერა მიჩნეულია ჩვენამდე მოღწეულ ერთადერთ განჩინებად შუა საუკუნეების წერილობითი მემკვიდრეობიდან (2: 3). ძეგლისწერა, ილია აბულაძის განმარტებით, ნიშნავს აქტს, ტრაქტატს, დადგენილებას, ხსენებას. ეს ცნება ჩვენში ფსალმუნთა თარგმანების მეშვეობით უნდა იყოს დამკვიდრებული. მხედველობაში მაქვს დავით წინასწარმეტყველის მე-15 ფსალმუნის ზედწარწერა: ძეგლისწერა დავითისი. ამ ფსალმუნის ზედწარწერა *miktam* (ებრ.), ოქროს პოემა, ბერძნული *στυλογραφία*, სლავური *столпописание* აღნიშნული ფსალმუნის შინაარსის განსაკუთრებულობაზე მეტყველებს³: ყველა ხალხს აქვს ჩვევა, უკვდავონ ხსოვნა მნიშვნელოვანი მოვლენისა თუ ადამიანისა მათ სახელზე ნაგებობის აღმართვით (14: 167).

რუის-ურბნისის ძეგლისწერა შედგება 4 ნაწილისგან: I – შესავალი, II – კანონები, III – შესხმა, ქება დავით მეფისა, და IV – სინოდიკონი (მრავალჟამიერი ცოცხალთათვის და მოსახსენებელი გარდაცვლილ სულთა).

დავით აღმაშენებელი რუის-ურბნისის კრების მხოლოდ შთამავონებელი, მხოლოდ მსვლელობისა და

¹ აქვე მოვიტან გამონათქვამს გიორგი ათონელის ანდერძიდან: „ხოლო შენ, ღმრთისმოყვარეო, ივიცა გქონან და ესეცა (იგულისხმება ანდრია კრეტელის დიდი კანონის ექვთიმე ათონელისეული და თვით გიორგი ათონელისეული თარგმანი), რომელითაც აშენდებოდი, მასცა ვალობდი“. პარიზის ეროვნული ბიბ-კის ქართულ ხელნაწერთა კოლექცია, ხელნაწერი – პარ. 5 (XII ს.), 154 ვ. ვსარგებლობ ფოტობირით (ავტ.).

² ეს ტანდემი (იოანე კათალიკოსი და არსენ იყალთოელი) ქართული კულტურის ისტორიაში დავით აღმაშენებლის ბრძანებით კიდევ ერთ დიდ საქმეს ჩაუდგება სათავეში. დავით აღმაშენებლის თხოვნით, არსენ იყალთოელი ხელახლა თარგმნის ანდრია კრეტელის განთქმულ დიდ კანონს, იოანე კათალიკოსი კი ხმას შეუწყო მას.

³ მე-15 ფსალმუნის ზედწარწერა ძეგლისწერა მიუთითებს, რომ ფსალმუნის შინაარსი თავისი ღირებულებითა და მნიშვნელობით იმსახურებს მის ამოტვიფრას (დაწერას) ძეგლზე (სვეტზე), რათა ყველასთვის მისაწვდომი გახდეს და, რაც მთავარია, შემდგომ თაობათათვისაც სამახსოვრო იყოს. ბიბლიის კომენტარებში აქცენტი კეთდება ამ ფსალმუნის მეორე მუხლზე: „ვარქუ უფალსა: უფალი ჩემი ხარი შენ, რამეთუ კეთილთა ჩემთაგან არა გიქმს“. აქ ღმერთი არ ითხოვს დავითისგან „კეთილთა“ ანუ მსხვერპლს. დანაშაულად არ მიიჩნევს შესაწირის არმიტანას, რადგან ადამიანისგან სურს მსახურება გონითა და საქმით.

მისი შედეგების დამკვირვებელი რომ არ იყო, ეს კარგად ჩანს ძეგლისწერის შესავლისა და დავითის გალობანის მსოფლმხედველობრივ-კონცეპტუალურ თანხვედრასა და კონკრეტულ ფრაზეოლოგიურ თუ ლექსიკურ შეხვედრებში ამ ორი ტექსტისა. რა თქმა უნდა, ძეგლისწერა ადრეა შექმნილი, ვიდრე დავითის პოეტური აღსარება, მაგრამ აშკარაა, რომ დავითს შეუსისხლხორცებია არსენ იყალთოელის, თავისი მოძღვრის (როგორც მას თვითონ მოიხსენიებს ანდერძში: „სასომან და განმანათლებელმა ჩემმან ბრძენმა არსენი მიბრძანა“), თეოლოგიურ-ფილოსოფიური ნააზრევი.

მიეყვით ტექსტს: ძეგლისწერის შესავალი განსაზღვრულია შუასაუკუნეობრივი მსოფლმხედველობრივი და ეთიკური პრინციპებით. საეკლესიო კრების აქტი (ისევე როგორც ყოველი მნიშვნელოვანი მოვლენა) მოიაზრება საკაცობრიო ისტორიის ფონზე. თხრობას, აზრთა სვლას წარმართავს ტელეოლოგიური პრინციპი – დასაბამიდან დასასრულამდე. ძეგლისწერაში, რომელიც ეფუძნება დიდი სჯულის კანონის სტრუქტურას, თანამიმდევრულად აისახება მოვლენები: შესაქმე, პირველცოდვა, ცოდვათა გამრავლება და სასჯელი; მსაჯულნი, მეფენი, წინასწარმეტყველნი, გაუქმება ბუნებითი და დაწერილი (მოსეს) სჯულისა, ქალწულისაგან სიტყვის განკაცება ცოდვილთა დასახსნელად, ქრისტეს მოციქულები; აქვე შემოდის წმინდა ნინოს თემა, ქართველთა სახელმწიფოს გაქრისტიანება; მსოფლიო კრებები და მათ მიერ განჩინილი კანონები. მთხრობელი გვისხნის: „ესე ამისთვის მოვიქსენენით, რადთა პირველითგან პირი სიტყვსა ჩუენისა განვჰმარტო“ (2: 188).

შემდეგ თხრობა ფოკუსირდება ანთროპოლოგიურ პრობლემაზე, თუმცა მეორდება წინარე მსჯელობაში გამოყოფილი თემები. არსენ იყალთოელის აქცენტები ასეთია: ადამიანი ღვთის ხატებად და მსგავსებადაა შექმნილი; ის შემაერთებელია ხილულისა და უხილავისა, საცნაურისა და გრძნობადისა, მაგრამ იგი განშიშვლდა ცთომისაგან და მოსწყდა პირველსახეს: ღმერთმა ადამის მოდგმის გადასარჩენად კაცი „გუამოვნებით შეაერთა თავისა თვსსა“ და „ერთგუამქმნილი“ ადამიანი მისი თანამოქალაქე გახდა. შემდეგ ნახსენებია ბუნებითი სჯული, დაწერილი სჯული, ქალწულისაგან შობა, ბაგა, „წავრავნად“, ანგელოზმადიდებელნი... ქადაგებანი მოციქულთანი, სისხლი მოწამეთანი, სწავლანი მოძღუართანი, ოფლნი ღირსთა მამათანი და გულმოდგინებანი კეთილად მსახურთა და მორწმუნეთა მეფეთა.

ხაზგასმულია, რომ დავითმა მიჰბაძა ღმრთივდაცულ მეფეთ, ღვთისმოყვარე ეპისკოპოსებს და „რადთა საქმეთა მიერ განსრულებულითა სარწმუნოებითა შეუერთნეს ღმერთსა ქრისტიანნი“, მოიწვია საეკლესიო კრება. აქვე ჩართულია სამქებრო სიტყვები დავით აღმაშენებლისადმი, რაც ერთგვარად შემამზადებელია კრების განჩინებას დართული სადიდებლისა. აი, ეს ტექსტიც: „გვრგვნოსანი მრჩობლ მარჯუენე და შეყურებული გვრგვნი თავისა და სასურველ ძე დავით, რომელი-ესე ერთბამად მწნეცა არს და ბრძენ, მართალ და წმიდა, იგივე მყუდროცა და მშვდ, სახიერ და ტკბილ, მოწყალე და ძვრუქსენებელ და მიმსგავსებულ სახიერებისა ღმრთისასა, რომელ აღმოუბრწყინვებს მზესა კეთილთა და ბოროტთა და ზრდის ყოველთა წვძითა სწორებით“ (2: 182-184).

მთავარი ის არის, რომ ვინც სინანულის საგალობლის კომპოზიციას დააკვირდება, აზრთა სვლას მიჰყვება, შენიშნავს მის არსებით მსგავსებას ძეგლისწერის კომპოზიციურ სტრუქტურასთან. ეს არცაა გასაკვირი, შუასაუკუნეობრივი აღქმა სინამდვილისა ერთიანია, მთლიანია, კონცეპტუალურად მტკიცეა. ამიტომაცაა დავითის საგალობლის შემკვერელი მსოფლალქმა თანხვედრი ძეგლისწერის შესავლის შინაარსობრივი სქემისა. ყურადღება უნდა გამახვილდეს ძეგლისწერისა და გალობანი სინანულისანის ტექსტუალურ შეხვედრებზეც, იდენტურ ტერმინოლოგიასა და სიტყვათშეთანხმებაზე. შემოგთავაზებთ რამდენიმე მაგალითს:

არსენ იყალთოელი

ა) ვინადთგან დაჰბადა ღმერთმან დასაბამსა ხატებად და მსგავსებად თვსსა კაცი, ...რადთა მის მიერ, ვითარცა საზოგადოდსა საკრველისა მიერ, ხილულთა და უხილავთადასა თავსა თვსსა შეაერთნეს ყოველნი საცნაურნი და გრძნობადნი დაბადებულნი (2: 182).

ბ) სჯულნიცა უქმ იყვნეს, ბუნებითსა ვიტყვი და დაწერილსა. ამისთვის მოგუეცნეს პირველად ბუნებითი და მერმე დაწერილი სჯული. ამისთვის იქმნა განკაცებად ღმრთისად (2: 178, 183).

დავით აღმაშენებელი

ხატსა თვსსა მამსგავსე და საკრველად გრძნობადისა და გონიერისა მყოფობისად დამაწესე შენებრ არსთა სიტყუებისა ჩემ შორისცა შეკრებითა (4: I, 2).

სჯულნი დავთრგუენენ წიგნისა(ნი) და ახალი ბუნებითურთ.

ამისთვის იყო ქალწული და კორცქმნა სიტყვსა (4: V, 1; II, 4).

გ) საკუთრად ღმრთისმშობელისა მარადის ქალწულისა ჳორცნი შეიმოსნა. (2, 178).

დ) მიცემული მისდა სჯული წინაუკმოდ საღმერთოდასა ნებისა იკუშია (2, 177).

ე) თაყუანისმცემელი ხატისა ღმრთისა ღმერთსა თაყუანის-სცემს მის მიერ (2: 193).

ვ) ნაცვლად დამბადებელისა მსახურებამან დაბადებულისამან... განცოფებული იგი სიბრძნე ელენებრისა სიჩქურისა (2, 170).

ზ) ცეცხლითა მოწუვად აიძულა სოფლები ხუთქალაქისა (2: 177) და სსვ.

საკუთრად ღმრთისმშობელად გქადაგებთ, უხრწნელო ქალწულო (4: VIII, 3).

ბუნებითი რა ძალნი არა სჯულთაებრ ვიკუშიენ (4: I, 3).

პატივი ხატისა შენისა შენდამი წიაღმოვალს ღმრთისმეტყუელთაებრ (4: VIII, 4).

ელენთა მიერ ვერცნობა სიბრძნითა ღმრთისა თა ღმრთისა და შემოქმედისაგან შემქნილთა მიმართ ცვალება სრულგვავ (4: IV, 3).

ხუთქალაქელთა შეგინებისა მწკრე უფროდ ვამრავალწილე (4: III, 2).

შეგნიშნავ, რომ დავითის სინანულის საგალობლის ამგვარი შეხმინება ძეგლისწერის ტექსტთან გაცილებით ხელშესახებია, ვიდრე დიდ კანონთან ანდრია კრეტელისა.

ვფიქრობ, არ იქნება ზედმეტი, თუ ძეგლისწერასთან დავითის სინანულის საგალობლის ერთი იდეოლოგიურ-ემოციური თანხვედრის შესახებაც გავამახვილებ ყურადღებას. ძეგლისწერაში კრების მოწვევის მიზეზებზე (იგულისხმება საეკლესიო ცხოვრების ზნეობრივი პრინციპების შერყევა) საუბრისას გაისმის გამორჩეული ინტონაციით შეფერილი სიტყვები, რომელთაც შეთავსებული აქვთ დედაეკლესიისადმი ერთგულების ფიცისა და ერის სასიცოცხლო ძალების კონსოლიდაციის ფუნქცია: „გარნა არათუ უბიწოებასა ქართველთა სარწმუნოებისასა ბიწი რა მე შეჰხებოდა, ნუ იყოფინ ესე! არა გეცრუვნეთ შენ სიწმიდით, მშობელო ჩუენო კათოლიკე ეკლესიაო, არცა განგცეთ შენ, სიქადულო ჩუენო მართლმადიდებლობაო, რომლისა არცა განმცემელქმნილ ვართ, ვინაძთვან შემეცნებასა შენსა ღირსქმნილ ვართ – მოწამე არს ჭეშმარიტებად“ (2: 184). დავით აღმაშენებელიც, რომელიც თავის საგალობელში კაცთა მოღვმის მიერ ჩადენილი ღამის ყოველი ცოდვის თანამონაწილედ, გადმომღებად სახაევ თავს, რომელიც მიიჩნევს, რომ ცოდვილთა შორის ის არის „პირველი, საშუალი და დასასრული, უფსკრული, შესაკრებელი ბილწებისა ღუართად“, თავის თავში პოულობს ძალას, წარმოთქვას გულწრფელობით განმტკიცებული სიტყვები: „დაღათუ ესრეთ განგზრწნენ ყოველნი გრძობანი და ყოვლად ზრწნილება ვიქმენ, გარნა არავე აღვიხუენ ჳელნი, არცა დავდე სასოება ჩემი ღმრთისა მიმართ უცხოდასა, არცა უცხო-თესლი რაძმე სარწმუნოებად საწურთელ ვვავ სულისა, გარეშე მისსა, რომელი მსწავეს ღმრთისმეტყუელთა შენთა“ (4: 2). აშკარაა, დავით აღმაშენებელი განმსჭვალულია არსენ იყალთოელის სწავლებით.

რუის-ურბნისის ძეგლისწერას გვირგვინად ადგას დავით აღმაშენებლის შესხმა, რომელიც არსენ იყალთოელს ეკუთვნის. ის ძეგლისწერის ძირითადი ტექსტიდან გამოყოფილი და დასათაურებულია: მეფესა დავითს მონაზონი არსენი.

ტრადიცია მეფე-იმპერატორებისადმი სამქებრო ეპისტოლეებით მიმართვისა მსოფლიო საეკლესიო კრებათა პრაქტიკაშია შემუშავებული. ქება მიეკუთვნება პანეგირიკულ, ეპიდიქტიკურ (სადღესასწაულო) ჟანრს. მისი საყრდენია ბიბლიური და ისტორიული რეალიების ამსახველი პლასტების თანამიმდევრული კავშირი, ახასიათებს სტერეოტიპულობა, კონვენციურობა, ესთეტიკურ პრინციპთა ერთგვარობა.

მიძღვნა დავით აღმაშენებლისადმი იწყება შეკითხვით: „ამათდა მიმართ რასა იტყვ, რასა სიბრძნის ჰმოყუარებ შენ?“ ძეგლისწერის ძირითად ტექსტს ლოგიკურად ებმის ეს შეკითხვა. ავტორი პატივს მიაგებს მეფე-გვირგვინოსანს, წარუდგენს კრების განჩინებას და სთხოვს მის შეფასებას. კითხვა რიტორიკული ხასიათისაა, რადგან, ბუნებრივია, ავტორი კონკრეტულ სიტუაციაში არ ელის მეფის პასუხს, მით უფრო, რომ დავით მეფე თვითონვე ამ კრების შთამაგონებელი. მან შეკითხვა გამოიყენა ძირითად ტექსტთან „ქების“ ლოგიკური კავშირის დასამყარებლად და კიდევ მიაღწია მიზანს.⁴

უნდა განვსაზღვროთ, ნიმუშის ესთეტიკით შექმნილ პანეგირიკულ თხზულებაში როგორ აირეკლება დავით აღმაშენებლის სახე და ბუნება, როგორ ჩასწვდნენ თანამედროვენი დიდი მეფის ღვაწლის არსს. ქება დავითისა იმითაცაა საყურადღებო, რომ პირველად გვხვდება ფაქტი, როდესაც საეკლესიო პირი შესხმას წერს საერო პირზე (5: 943).

⁴ დავითის შესხმა, როგორც პანეგირიკული ჟანრის ბრწყინვალე ნიმუში, შეტანილია ლიტერატურულ ანთოლოგიებსა და ქრესტომათიებში და როდესაც ტექსტი უცვლელად, ამ რიტორიკული შეკითხვით იწყება (წინაურ ტექსტის გარეშე). მკითხველი იბნევა, ვერ ამყარებს კავშირს შეკითხვასა და მას წამძღვარებულ ტექსტს შორის. მაგალითად, ასეა ეს ტექსტი წარმოდგენილი ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათიაში, I, თბ., 1948 წ. (შემდგ. ს. ყუბანიშვილი). სასურველია ასეთი ლაფსუსი აღარ გამოვრდეს.

ქება იწყება უჩვეულო ეპითეტების, შედარება-მეტაფორების, პარალელების, სიმბოლური სახეების დახვეწებით. ავტორის მიზანია, თავიდანვე გვაუწყოს, რომ დავით მეფე არსთა შორის გამორჩეულია, აღმატებულია. იგი მიმართავს მბრძანებელს: „*ჰაეროვან ხარ ვითარცა სამყაროდ ხილულსა სოფელსა შორის*“. აქვე შევნიშნავ, რომ ძველ ქართულ ტრადიციაში სამყარო, სულხან-საბა ორბელიანის თანახმად, არის „*ცად უძრავი და მყარი ვარეგან სხუათა ცათა, რომელსა ზედა არს სასუფეველი და მკედლობა ცათა*“, ე. ი. სამყარო უმაღლესი ცაა, ცხრა ცაზე აღმატებული, ღმრთის საუფლოა, მიუწვდომელია. არსენ ბერი და მასთან ერთად მსმენელი თვალს მიაპყრობს არსთა შორის უზენაესს, მეფეს ქართველთა.

მჭევრმეტყველება გრძელდება: „*საჩინო [ხარ] ვითარცა მზე ვარსკვლავთა შორის; ბრწყინვალე ვითარცა ეთერი ნივთთა შორის, ნათლისფერ ვითარცა ელვადღრუბელთა შორის, ცისკროვან ვითარცა აღმოსავლეთი კერძოთა შორის, ღმრთის სახე ვითარცა სიყუარული სათნოებათა შორის. გულისსათქუმელ, ვითარცა ოქროდ მიწათა შორის, ელვარე, ვითარცა მაკინთი ქვათა შორის, მაღალ, ვითარცა ფინიკი ნერვთა შორის, შუენიერ, ვითარცა ვარდი ყვავილთა შორის, აღმატებულ, ვითარცა სამოთხე ქუეყანისა შორის, ძლიერ, ვითარცა ლომი მაცეტა შორის, მტკიცე, ვითარცა ანდამატი განუკუეთელთა შორის*“ (2: 133-134). მოტანილი ფრაგმენტი ქებისა, გვამღვეს საფუძველს ვიფიქროთ, რომ ჩვენში ატიკიზმთან ერთად შემოღწეულია აზიანისზმზე დაფუძნებული ხედვა სტილისა, რომელიც გულისხმობს ფრაზის დახვეწას, გალამაზებას პარალელიზმებით, შედარება-ეპითეტებით, გამორჩეული რიტმიკით.

შესავლის შემდეგ ერთგვარად იცვლება ქების რეგისტრი, მეფის განსაღიებლად არსენი ბერი ახლა მიმართავს შედარებებსა და პარალელებს ისტორიულ გმირებთან, მეფეებსა თუ ბიბლიურ პიროვნებებთან. ამგვარად იქმნება ღრმა ქვეტექსტებით დატვირთული სახე დიდი მეფისა. ყურადღებას იპყრობს ქების ავტორის მახვილი ხედვა, უფართოესი თვალსაწიერი. ქებაში პარალელების აგებისას მისთვის არ არსებობს რელიგიური და ნაციონალური საზღვრები, ხოლო განთქმულ ადამიანთა მოხმობისას ზუსტადაა მინიშნებული მონათესავე მახასიათებლები.

გვმართებს გავითვალისწინოთ ერთი გარემოებაც: მეცნიერთა შორის გაჩნდა აზრი, რომ რუის-ურბნისის კრებამდე დავითს ფაქტობრივად რაიმე მნიშვნელოვანი სამხედრო ოპერაცია არ უწარმოებია, გარდა ზედაზნის ალებისა, ამიტომ ქებაში მისი შედარება განთქმულ გმირებთან შეუფერებელია ისტორიული კონტექსტისთვისო; ეს ეჭვი გააქარწყლა აკადემიკოსმა როინ მეტრეველმა: „*დავით აღმაშენებელმა გამეფების უმაღლესი მოუყარა ერთგულთა რაზმებს, კარგად გაწვრთნა ისინი და არაერთი ბრძოლა გაუმართა თურქ-სელჩუკებს. ყველა ეს ბრძოლა დიდი წარმატებით დამთავრდა. თურქ-სელჩუკები დავით აღმაშენებელმა განდევნა საქართველოდან („თურქნი ვერღარა დაიზამთრებდეს ქართლს“)* და ხარკის მიცემა შეუწყვიტა სულთანს („*არღარა მისცა სულთანსა ხარაჯა*“). დაიმსხვრა მითი თურქთა უძლეველობის შესახებ. ის, რომ კონკრეტულად ბრძოლის ადგილი და მიმდინარეობა ჩვენს წყაროებში არ არის მითითებული, სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ საქართველოს მეფეს ძლევაძმოსილი ბრძოლა არ გადაუხდია. რაც ჩვენ არ ვიცით, კარგად იცოდა „შესხმის“ ავტორმა. დავითის მეფობის პირველი თხუთმეტი წელიწადი ერთიანი საქართველოს ზეადმავლობის, საშინაო და საგარეო პოლიტიკის გამარჯვების წლებია, რაშიც უშუალო ღვაწლი მიუძღოდა პირადად საქართველოს მეფეს და სულაც არ უნდა იყოს მისთვის შეუფერებელი ეპითეტები, რომლითაც „შესხმაში“ მოიხსენიება იგი” (8: 243).

კვლავ მივყვით ტექსტს. დავითი სახელგანთქმულია ვითარცა გმირთა შორის ნებროთ – ნოეს ძის, ქამის, შვილიშვილი, რომლის სამეფო მოიცავდა მთელს შუამდინარეთს. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ გმირს ადრეულ ეპოქებში დღევანდელისგან განსხვავებული შინაარსიც ჰქონდა. სულხან-საბას განმარტებით,

„*გმირი კაცი არს დიდი და საზარელი ტანითა და საქმითაცა მეტი და ვარდარეულ ძალითა*“. ნებროთის საგმირო საქმეები ქართულ აპოკრიფულ წიგნშიცაა ნახსენები.

შემდეგი სახე-პარალელი ასეთია: დავითი ახოვანია (ე. ი. ძლიერია, შეუპოვარია), ვითარცა ისუ წინამძღოლთა შორის. ბიბლია გვამცნობს, რომ მოსეს შემდეგ სწორედ ისუ ნავე წარუძღვა ებრაელ ხალხს აღთქმული ქვეყნისკენ და ღვთის დახმარებით მიაღწია მიზანს. არსენ ბერს ასეთ შეუპოვარ წინამძღოლად ესახება დავით აღმაშენებელიც. მასაც ღვთის ხელი იფარავს, ისიც ახალი საქართველოსკენ მიუძღვება თავის ერს.

დავითი მოშურნეა (შურით შეპყრობილი), ვითარცა ფინეზ მღვდელთა შორის. შური კი ძველ ქართულში დიდ სურვილს აღნიშნავდა. მოშურნე კარგის მბაძველს, კარგისკენ მსწრაფს გულისხმობს. ფინეზი კი იუდეველთა მღვდელმთავარი იყო (შვილიშვილი აარონისა), ვისაც ებრაელი ხალხი ენდობოდა სარწმუნოებისადმი ერთგულებისა და სიმტკიცის გამო.

დავითი მხნეა, ვითარცა სამსონი მსაჯულთა შორის. სამსონი ბიბლიური გმირია, გოლიათი, უძლეველი. ნაზორეველთა ტრადიციების შესაბამისად სამსონი გრძელ თმას (კოწილებს) ატარებდა. როდესაც მას

მოტყუებით თმა შეკვეცეს, ძალა დაკარგა და ფილისტიმელებმა დაამარცხეს. მტრები გამარჯვებას დაგონის ტაძარში ზეიმობდნენ. სამსონიც იქვე ჰყავდათ მიჯაჭვული. ტყვეობაში მას თმა წამოზრდია და ძალაც დაბრუნებია, სამსონს ტაძრის ორი სვეტისთვის ხელები შემოუჭდვია და დაუყვირია: „*მოკუეღინ თავი ჩემი უცხოთესლთა ამით თანა!*“ (მსაჯ. XIV, 30). ტაძარი ჩამონგრეულა. ქვეშ მოპყლია სამსონი და სამი ათასი ფილისტიმელი. მართალია, დავითს ამ დროს დიდგორი არ ჰქონდა გადახდილი, თავისი ლაშქრისთვის არ მოუწოდებია, რომ მზად ყოფილიყვნენ ბრძოლის ველზე დასახოცად, მაგრამ დავითი ხომ, მემატანის თქმით, ამ სულისკვეთებით ებრძოდა მტერს ყველა შეტაკებისას. დავითი „*უბრძოლელია, ვითარცა აქილევ ელინთა შორის*“. საბას განმარტებით, მბრძოლი – ბრძოლის მოქმედი, პირველად ბრძოლის ამშლელი, ხოლო უბრძოლელი უგნებელია, დაუმარცხებელია. დავით მეფეს სწორედ ასეთად წარმოგვიდგენენ მისი თანამედროვენი.

დავით აღმაშენებელი ბრძენია, ვითარცა სოლომონი და მშვიდია, ვითარცა დავით ცხებულთა შორის. დავით წინასწარმეტყველმა ხომ საოცარი სიმშვიდე, მიმტვეებლობა გამოავლინა მეფე საულისა და აბესალომის მიმართ. სულხან-საბას განმარტებით: „*ოდეს სხვათა ვენებოდეს და არა უსჯიდეთ, ესე სიჯაბნე არს, ხოლო ოდეს ჩუენ ბოროტი შეგუემთხვოს და დავითმინოთ, ესე სიმშვიდე არს*“. როგორ ესადაგება, როგორ ერგება დავითის დიდბუნოვნებას სიმშვიდის აღნიშნული გაგება. ხოლო სოლომონ მეფე, ავტორი სამი სოფიოლოგიური წიგნისა (*იგავნი, ეკლესიასტე, ქება ქებათაძსა*), კაცობრიობის ისტორიაში ადგილს იმკვიდრებს, როგორც ღმრთისგან სიბრძნით დაჯილდოებული მეფე და მართლმსაჯული. დავით აღმაშენებლის ყოველი ნაბიჯიც ხომ სიბრძნითაა აღბეჭდილი!

ქებაში ნათქვამია, რომ დავითი არის „*შურის-მაძიებელი*“ (*შურისმგებელი*), ვითარცა *ოსია შარავანდედთა შორის*“. ოსიას ზეობისას დაწყებულია იერუსალიმის ტაძრის შეკეთება. აქ უპოვიათ კანონების გრაგნილი, რომელიც მოსე წინასწარმეტყველს ჰქონდა ბოძებული ღვთისგან. ოსიამ ამის შესახებ რომ შეიტყო, აღთქმა დადო, მუდამ უფლის კვალზე ივლიდა და ყურად იღებდა მის ყოველ ბრძანებას. გაყარა ქურუმები, რომლებიც მსხვერპლს სწირავდნენ გორაკებზე და უმკაცრესი წესრიგი დაამყარა. დავით აღმაშენებლის მიერ მოწვეული რუის-ურბნისის კრება მიზანდასახულობით ნათესაურია ოსია მეფის სულისკვეთებისა, აღკვეთოს უწესოება მსახურებაში, დაიცვას ღვთის სიტყვა და კანონი.

შემდეგ ვკითხულობთ: „*დავითი უზაროა, ვითარცა მაკედონელი მფლობელთა შორის და განმადიდებელია ფლობისა, ვითარცა ავღუსტოს კეისართა შორის*“ (მეგლისწერა, 1978, 194). ალექსანდრე მაკედონელმა, „*მეხთამტყორცნელმა*“ მეფემ, შექმნა იმპერია, რომელმაც კაცობრიობის ისტორიაში ახალ კულტურულ ერას დაუდო საფუძველი. დავით აღმაშენებელმა ისეთივე „*უზარომ*“, უშიშარმა მეფემ ჯერ აღადგინა ქართველთა უფლებები საკუთარ მიწა-წყალზე, მერე კი გააფართოვა მისი საზღვრები და მეფობის მეოცე წლისთავზე შექმნა კავკასიელ ხალხთა ერთიანი სახელმწიფო. არსენ ბერი დავითს ავგუსტუს ოქტავიანესაც ადარებს, რომლის დროს დამთავრებულა საუკუნოვანი სამოქალაქო ომები რომში და სენატს მისთვის „*ავგუსტუსის*“ (ღმრთისგან აღზევებულის) ტიტული მიუნიჭებია.

შემდეგ ავტორი ამბობს, რომ დავითი კაცთმოყუარეა, ვითარცა თავად იესუ ღმერთთა შორის, ის ბუნებით ღმერთთა მადლით ღმერთქმულთა შორის, მკურვალეა, ვითარცა პეტრე მოწაფეთა შორის, საყუარელ, ვითარცა იოანე მეგობართა შორის, მკურცხლ, ვითარცა პავლე მოციქულთა შორის; „*სახის დასაბამ უცთომელისა ქრისტეანობისა, ვითარცა კონსტანტინე თვთმპყრობელთა შორის, სიმტკიცე კეთილადმსახურებისა, ვითარცა თევდოსი სკი პტრისმპყრობელთა შორის*“ (2: 194). ამ სახელთა მონხმობით არსენ ბერმა ქართველი მეფის სახეს ელვარება შეჰმატა.

ქებაში დავითის მოღვაწეობის მხოლოდ ერთი უმნიშვნელოვანესი წახნაგი არ არის აქცენტირებული: დავით აღმაშენებლის ღვწა მწიგნობრობის განვითარებისა და ქვეყნის კულტურული აღორძინებისთვის. მაგრამ ჯერ 1105 წელია. ამ დროისთვის ჯერ არ არის დაწყებული გელათის მშენებლობა და აკადემიის დაფუძნება, არც ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესის ინსტიტუტია შექმნილი, არ აუვიათ სახლი მაჰმადიან მეცნიერთა, ფილოსოფოსთა და პოეტთა ინტელექტუალურ ასპარეზობათათვის სატახტო ქალაქში... დადგება დრო და დავით აღმაშენებლის მემატანე იტყვის: „*ხოლო ისმენდი, თუ ვითარ გონიერად დედად სიბრძნისა – რა პოვა შიში უფლისა, ღმერთადც-სადმართო წერილნი, და ესენი მდიდრად შეკრიბნა, რაოდენნი პოვნა გარდამოღებად ენისა ქართველთასა სხუათა ენათაგან, ძველნი და ახალნი, ვითარცა პტოლემეოს*“ (10: 347). ჩვენი ისტორიკოსი უნდა გულისხმობდეს პტოლემეოს II ფილადელფოსს, რომლის მმართველობის დროსაც ალექსანდრია კულტურის ცენტრად იქცა. მის სახელს უკავშირდება იმ დროის ყველაზე გამოჩენილი მეცნიერების, ფილოსოფოსებისა და სწავლულების შემოკრება ალექსანდრიის მუსეონსა და ბიბლიოთეკაში (3: 183). მემატანემ მეტაფორულად გამოხატა ჩვენში ახალი ჟამის დადგომა: „*ბნელსა უკუნსა შინა იწყო აღმოცისკრებად მზემან*“ (10: 323).

რუის-ურბნისის ძეგლისწერაში, ვფიქრობ, პირველად გაისმა ასე დამაჯერებლად ქართველთა იდენტობის გამოხატველი ცნება – საქართველო: „პირველწოდებული ანდრია... ქადაგა საცხორებელი ქადაგება სახარებისა ყოველსა ქუეყანასა საქართველოდსსა“ (2: 179). ქართლის კათალიკოსი იოანე კი, ძეგლისწერის თანახმად, არის „ღირსი მთავარეპისკოპოსი – კათალიკოსი და ყოვლისა საქართველოდსა დიდი მამათმთავარი“ (2: 184).

დავით მეფისადმი მიძღვნილი ქების დასასრული ამთავრებს ძეგლისწერის მთლიან ტექსტსაც. არსენი მეფეს უძღვნის ნაზორეველთა მიერ გამზადებულ ძღვენს – საეკლესიო განჩინებას, რათა ქვეყნის მბრძანებელმა წარუდგინოს უფალს, ვინც წყალობას არ მოაკლებს მის წინაშე მლოცველთ. ნაზორეველებში არსენი იმათ გულისხმობს, ვინც „მდღელშუენიერთა მეოხებითა შეესაკუთრებოდის დამბადებელს. სხუასა სულთქუმანი მოაქუნდენ, სხუასა – განდობად ცრემლითა, სხუასა – დამეყოველობითნი მღვიძარებანი, სხუასა – ჯმელსარეცელობად, სხუასა – რადთურთით არარას ქონებად, კეისრისა – ყოველსავე, ღმრთისასა – მხოლოდ ჯორცთა ოდენ და მათცა მარხვითა განლეულთად, სხუასა სიტყუად დაღათუ მდაბალი და უნდოდ, გარნა არავე უერმოდ, არცა უმუსიკელოდ მიმზიდველ-ყოფად სმენისა“ (2:195).

დავით აღმაშენებლის მიერ შეკავშირებულ-გამთლიანებული ქართველობა უკუნითი უკუნისამდე განადიდებს თავის უპირველეს მეფეს.

დამოწმებანი:

1. შ. ბადრიძე. ჯვაროსნული თქმულება დავით აღმაშენებელსა და დემეტრე პირველზე // კრ. „XII ს-ის საქართველოს ისტორიის საკითხები“. – თსუ შრომები, ტ. 125, ისტ. მეცნ. სერია, VI. – თბ., 1968; 2. ე. გაბიაშვილი. რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა: ფილოლოგიურ-ტექსტოლოგიური გამოკვლევა / კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინ-ტი. – თბ., მეცნიერება, 1978. – 197 გვ. 3. ლ. გრიგოლაშვილი. მეფე მწიგნობარი // კრ. მწიგნობარი. – თბ., 1990.
4. ლ. გრიგოლაშვილი. დავით აღმაშენებლის გალობანი სინანულისანი, თბ., 2005.
5. ე. გაბიაშვილი (ხელ-ლი), მ. მამაცაშვილი, ა. ღამბაშიძე. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ენციკლოპედიური ლექსიკონი. – თბ., 2007.
6. სულხან-საბა ორბელიანი. ქართული ლექსიკონი. – თბ., 1928.
7. ი. აბულაძე. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი. – თბ., 1973.
8. რ. მეტრეველი. რუის-ურბნისის საეკლესიო კრება // ნათელი ქრისტესი – საქართველო, წ. I. – თბ. 2003.
9. რ. სირაძე. დავით აღმაშენებელი, ქრისტიანული კულტურა და ქართული მწერლობა. – თბ., 1992.
10. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილია ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. – თბ. 1955.
11. ე. გაბიაშვილი. რუის-ურბნისის ძეგლისწერა, დამატება. – თბ. 1978.
12. ი. ჭავჭავაძე. დავით აღმაშენებელი. – თხზ. სრ. კრ., ტ. IV. – თბ., 1955.
13. ნ. ხიზანიშვილი (ნიკო ურბნელი). ჩვენი საეკლესიო სჯულმდებლობა, ძეგლისწერა I. – ივერია, 1888, №38.
14. Толковая Библия, или Комментарий на все книги Св. Писания. – Изд. преемниковъ А. П. Лопухина. – Томъ 4-ый // Книга ., – Ин-т перевода Библии. – Стокгольм, 1987.